बाल विवाह अन्त्यका लागि शुद्धोधन गाउँपालिकाको रणनीति तथा कार्ययोजना, २०७९

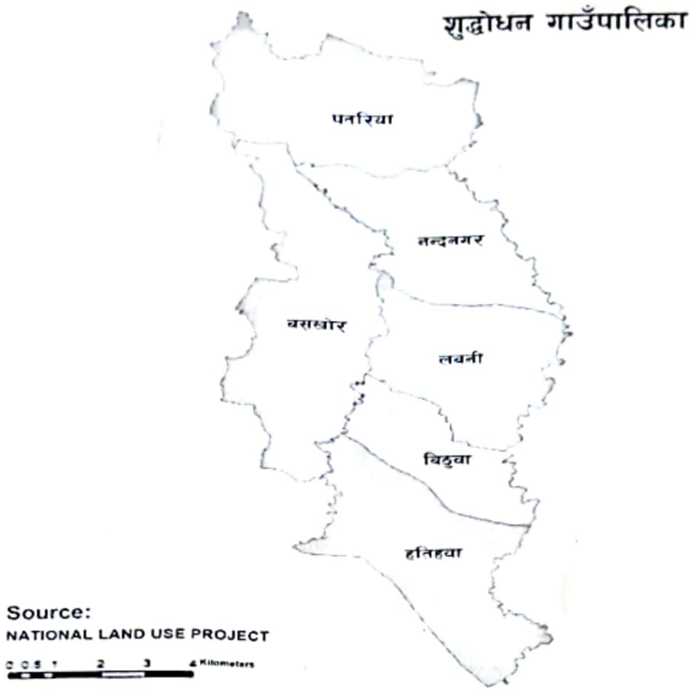

(मिति २०७९ आश्विन २४ गते कार्यपालिकाको बैठकबाट अनुमोदन)

शुद्धोधन गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
लवनी, कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

CamScanner

बाल विवाह अन्त्यका लागि शुद्धोधन गाउँपालिकाको रणनीति तथा कार्ययोजना, २०७९

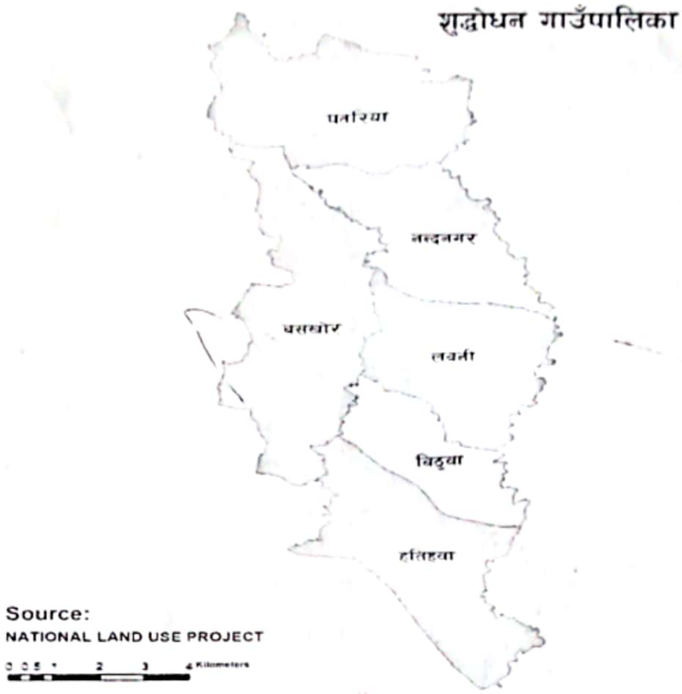

(मिति २०७९ आश्विन २६ गते कार्यपालिकाको बैठकबाट अनुमोदन)

शुद्धोधन गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
लवनी, कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

विषय सूची

१. पृष्ठभूमि ३
२. अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरू र नेपालको प्रतिवद्धता ४
३. राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी व्यवस्था ५
४. वर्तमान सन्दर्भ ७
५. रणनीति तथा कार्ययोजनाको आवश्यकता र औचित्य ८
६. रणनीति तथा कार्ययोजना तर्जुमा प्रक्रिया ९
७. रणनीति तथा कार्ययोजनाका सिद्धान्तहरू १०
८. दूरदृष्टि ११
९. ध्येय ११
१०. लक्ष्य ११
११. उद्देश्यहरू ११
१२. रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ११
१३. बाल विवाह अन्त्यको कार्ययोजना, २०७९-२०८४ .... १५
१४. संस्थागत संरचना २७
१५. जोखिम तथा न्यूनीकरण २७
१६. सहकार्य तथा समन्वय २८

बाल विवाह अन्त्यको रणनीति तथा कार्ययोजना, २०७९

१. पृष्ठभूमि

लैङ्गिकतामा आधारित हिंसाका धेरै प्रकारमध्ये बाल विवाह एक हो ।बाल विवाहसम्बन्धी एक अध्ययनले विश्वभर हुने बाल विवाहको ५० प्रतिशत दक्षिण एसियामै मात्र हुने गरेको र यो स्थिति कायम रहेमा विकासशील राष्ट्रहरूलाई दिगो विकास लक्ष्य पूरा गर्ने समय सन् २०३० सम्म पुग्न खरबौं डलरको आर्थिक मूल्य चुकाउनु पर्ने अवस्था रहेको देखाएको छ ।[1]

विश्वमा हरेक वर्ष ७० करोड किशोरीहरूको १८ वर्ष नपुग्दै विवाह हुने गर्दछ भने विश्वभर हुने बाल विवाहको ५० प्रतिशत दक्षिण एशियामै मात्र हुने गरेको छ ।नेपालमा ३७% बालिकाहरूको विवाह १८ वर्ष नपुग्दै हुने गरेका छन् । बाल विवाह हुने मुलुकमा दक्षिण एशियामा भारत र बंगलादेशपछि नेपाल तेस्रो स्थानमा पर्दछ ।[2]नेपाल जनसंख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०१६ ले नेपालमा १५ देखि ४९ वर्षका वैवाहिक उमेरका महिलाहरु मध्ये १३ प्रतिशत १५ वर्षको उमेरमा विवाह भएको देखिन्छ भने ५२ प्रतिशतले १८ वर्षको उमेरमा विवाह गरेको देखिन्छ । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको पपुलेसन मोनोग्राफ, सन् २०१४, भाग २ (सामाजिक जनसांख्यिकी) अनुसार १० देखि १८ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकामध्ये २६.३ प्रतिशतको विवाह भएको देखिएको छ । यसमध्ये १७ र १८ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको विवाह कूल बालविवाहको ७५.६६ प्रतिशत रहेको देखिएको छ । नेपाल बहुक्षेत्रीय क्लस्टर सर्वेक्षण, २०१४ अनुसार १५ वर्षदेखि १९ वर्षसम्मका बालिकामा गरिएको सर्वेक्षण अनुसार १८ वर्ष नपुग्दै बालविवाह गर्नेको संख्या २,७८१ (२४.५%) देखिएको छ ।[3]

नेपालमा बाल विवाहको अवस्था भौगोलिक अवस्था, बसोवास क्षेत्र, आर्थिक-सामाजिक, शैक्षिक अवस्था, जातजाति, धर्म तथा समुदायको विविधता आधारमा फरक फरक रहेको पाईन्छ ।कपिलवस्तु जिल्ला नेपालकै सबै भन्दा बढि बाल विवाह हुने जिल्ला मध्येकै एक हो ।[4]बालिका दुलही होइनन् भन्ने राष्ट्रिय सञ्जालले २०७१ मा गरेको एक अध्ययन अनुसार कपिलवस्तु जिल्लामा मात्रै विवाह गरेका २० देखि २४ वर्षका महिलामध्ये ६५ प्रतिशतको विवाह १८ वर्ष नपुग्दै हुने गरेको तथ्याङ्क छ । कपिलवस्तु जिल्लामा महिला तथा बालवालिका कार्यालयले २०७३ मा गरेको एक अध्ययन अनुसार ७४ प्रतिशत विवाह २० वर्ष नपुग्दै गरेको पाइएको छ ।

कम उमेरमा बच्चा जन्माउँदा महिलाको आर्थिक, सामाजिक तथा स्वास्थ्य र शिक्षा जस्ता सम्पूर्ण क्षेत्रमा नकारात्मक असर पर्ने देखिन्छ भने आमा र बच्चा दुवैको ज्यान खतरामा हुने गरेको बालबालिका कुपोषण भई शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक रुपमा समेत कमजोरीहरु देखा पर्दछन् ।नेपालमा प्रत्येक १,००० मध्ये ८८ बालबालिकाको जन्म किशोरी आमाबाट हुन्छ । २० वर्षमुनिका ३७.५% बालिकाहरूले घर वा अन्य असुरक्षित स्थानमा सुत्केरी गराउने गरेका छन् । १५ देखि १९ वर्ष

---

[1] http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2017/06/26/child-marriage-will-cost-developing-countries-trillions-of-dollars-by-2030-says-world-bankicrw-report

[2] The State of the World Children Report, 2016, UNICEF .

[3]नेपालमा बालबालिकाको स्थिति प्रतिवेदन २०७६, नेपाल सरकार, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय राष्ट्रिय बाल अधिकार परिषद, २०७६

[4]http://www.nepalioutlook.com/16703/

कु० अनिता

सम्मका विवाह गर्ने किशोरीहरुमा १५ प्रतिशतले मात्र गर्भनिरोधको साधन प्रयोग गरेको र करिब प्रत्येक ५ जनामा १ महिलाले १९ वर्ष अगावै सन्तानलाई जन्म दिइसकेका हुन्छन । त्यसै गरि महिला विरुद्धका धेरै हिंसाहरु मध्ये यौन हिंसा भोग्ने मध्ये ८० प्रतिशतले आफ्नो श्रीमानबाट पीडित हुने बताएका छन भने १५ देखि ४९ वर्षका किशोरी तथा महिलाहरु मध्ये एक चौथाई अर्थात २६ प्रतिशतले शारीरिक हिंसा भोगेको उल्लेख गरेको छ ।[४]विवाह गरेका धेरै कारणहरुमध्ये ४५.२ प्रतिशत पुरुषले घरको कामकाजमा सघाउनको लागि बिहे गरेको कुरा पनि प्रतिवेदनबाट स्पष्ट भएको छ।[६]२० वर्ष मुनिका गर्भवती बालिकाहरु तीन गुणा बढी मातृमृत्युको जोखिममा हुने गरेको कुरा पनि प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको छ ।[७]यदि बाल-विवाह अन्त्यसम्बन्धी विद्यमान कानुनको पालनालाई प्रभावकारी नबनाउने र तीनवटै तहका सरकार तथा सरोकारवालाहरूको अर्थपूर्ण सहभागितामा उपयुक्त रणनीति र कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन नगर्ने हो भने यसलाई निर्मूल पार्न अझै पनि धेरै वर्ष लाग्ने देखिन्छ ।[८]

नेपालमा बालविवाह उन्मूलनको महत्वलाई ध्यानमा राखि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा धेरै प्रयासहरु भएकाछन् । बालविवाह अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति २०७२ ले स्पष्ट रणनैतिक कार्यदिशा प्रदान गरेको छ । हरेक रणनैतिक कार्यदिशा पुरा गर्नका लागि विशिष्ट रणनैतिक उपायहरूको व्यवस्था गरेको छ । नेपालका विभिन्न समुदाय र जिल्लाहरूमा बाल विवाहका कारणहरु पनि फरक फरक भएकाले त्यसलाई सम्बोधन गर्न जिल्लास्तरीय र सबै स्थानीय तहका आ-आफ्नै विशेषता र प्राथमिकता रहेकोले सबै स्थानीय सरकारका आ-आफ्नै रणनैतिक कार्ययोजना हुनु पर्ने अर्को महत्वपूर्ण पक्ष छ ।

त्यसैले नेपाली समाजमा समस्याको रूपमा रहेको बाल विवाहलाई अन्त्य गर्न सबै सरोकारवालाहरूको सहयोगमा अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र राष्ट्रिय प्रयासहरूका साथै मुलुकभित्र प्रदेश सरकार र स्थानीय तहसम्मले परम्परागत सोच, चिन्तन, सकारात्मक विश्वास, सामाजिक मूल्य तथा मान्यता र व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउन तथा बाल विवाह अन्त्यसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहमा पनि स्पष्ट रणनीति र कार्ययोजना जरूरी भएको हुँदा यो "बाल विवाह अन्त्यका लागि स्थानीय सरकारको रणनीति तथा कार्ययोजना, २०७९" तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

२. अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरू र नेपालको प्रतिवद्धता

नेपाल बालअधिकार महासन्धि १९८९; महिलामाथि हुने सबै प्रकारका विभेदहरूको अन्त्य गर्ने महासन्धि १९७९, नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारका लागि अन्तर्राष्ट्रिय आलेख, १९६६ आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय आलेख, १९६६, यातना विरुद्धको महासन्धि, १९८४ लगायतका मानव अधिकारसम्बन्धी महत्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धीहरुको पक्ष राष्ट्र भएको र जनसंख्या र विकास सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनले पारित गरेको कार्ययोजना, १९९४(Program of Action adopted at the International Conference on Population and Development, 1994), चौथो विश्व

[५] NDHS, 2016

[६]SOLID Nepal for Plan Nepal 2012

[७]Nepal Maternal Mortality and Morbidity Study, 2008/2009

[८] World Vision UK, Ending Child Marriage by 2030: Tracking Progress and Identifying Gaps, Policy Paper, July 2016;

महिला सम्मेलनबाट पारित बेइजिङ्ग घोषणा र सम्बद्ध कार्ययोजना (Beijing Decleration and Platform for Action) तथा सन् २०१३ मा बाल विवाह, कम उमेरमा हुने विवाह तथा जबरजस्ती हुने विवाह सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार समितिको संकल्प प्रस्ताव(Human Rights Council Resolution on Child, Early and Forced Marriage)लाई नेपाल सरकारले सह-प्रायोजन गरी बाल विवाहराष्ट्रिय तहमा उन्मुलन गर्ने प्रतिवद्धता समेत जाहेर गरेको छ।[९]

त्यसकाअतिरिक्तदक्षिण एशीयाली क्षेत्रीय सहयोग संगठन (**South Asian Association for Regional Cooperation- SAARC**) सँग आवद्ध रहेको "बालबालिकामाथि हुने हिंसा विरुद्धको दक्षिण एशियाली पहल (SAIEVAC)अन्तर्गत सार्क मुलुकहरुमा "बाल विवाह अन्त्यका लागि क्षेत्रीय कार्ययोजना (२०१५–२०१८)" तयार गरी राष्ट्रिय संयन्त्रमार्फत बालविवाह विरुद्धमा आफ्ना प्रयासहरु गरेको छ । उक्त रणनीति अनुकूल नेपाल सरकारले बि.स. २०७१ साल कार्तिकमा "बालविवाह अन्त्य गर्न कानूनको प्रयोग गरी जवाफदेहिता वृद्धि" विषयक सार्कस्तरीय गोष्ठी आयोजना गरी "दक्षिण एशियाबाट बाल विवाह अन्त्य गर्नको लागि काठमाण्डौं घोषणापत्र" -Kathmandu Call for Action to End Child Marriage in South Asia)समेत पारित गरिएको थियो ।[१०]

नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९(२) अनुसार नेपाल पक्ष भएको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूसँग नबाझिने गरी सन्धि सम्झौताहरूको कार्यान्वयन गर्नु राज्यको दायित्व हो ।[११]बाल विवाह समानता र बिकासको प्रमुख बाधकको रुपमा रहेको कुरालाई महशुस गरि दिगो विकासका लक्ष्यहरु (२०१६-३०) को लक्ष्य ५.३ मा बालविवाह, कम उमेरमा हुने विवाह र जबरजस्ती विवाह देखि महिला विरुद्धका हानिकारक प्रथाहरुको अन्त्य गर्ने विषयमा अन्य मुलुकहरू झैं नेपालले पनि सन् २०३० सम्ममा सो लक्ष्य प्राप्त गर्ने प्रतिवद्धता जनाई राष्ट्रिय सूचकहरू सहिततयार गरेको छ ।[१२]

यसको कार्यान्वयनको क्रममा सन् २०३० सम्ममा बालविवाहको अन्त्य गर्न नेपाल सरकारले राष्ट्रिय रणनीति २०७२ तयार गरि कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । बाल विवाहविरुद्दको अभियानलाई प्राथमिकतामा राखी लुम्बिनी प्रदेश सरकार, सामाजिक विकास मन्त्रालयले बाल विवाह अन्त्यका लागि लुम्बिनी प्रदेशको दश बर्षे रणनीति(आ.व.२०७८/७९-२०८८/८९) समेत शिक्षा तथा सामाजिक विकास मन्त्रालयले कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । उक्त लक्ष्य प्राप्तिको लागि कपिलवस्तु धेरै पछाडि परेको हुदाँ यस जिल्लाले पनि नेपाल सरकारले निर्माण गरेको नीतिलाई अवलम्वन गर्दै जिल्लाको रणनैतिक कार्य योजना बनाएको छ । सोही कार्ययोजनालाई स्थानीय तहमा कार्यान्वयनमा ल्याउन तथा सोको स्थानीय तहमा अवलम्वन गर्नका लागि संघीय संरचना अन्तर्गत कपिलवस्तु जिल्ला शुद्धोधन गाउँपालिकाले बालबालिका विरुद्ध लक्षित हिंसा सम्वोधन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुस गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले दिएको अधिकार क्षेत्रभित्र रही यो बाल विवाह अन्त्यको रणनिती तथा कार्ययोजना (२०७९-२०८४) तर्जुमा गरी लागू गरेको छ।

---

[९]Human Rights Committee, Report of the Human Rights Council on its twenty-fourth session, para. 195, U.N. Doc.A/HRC/24/2 (2014).

[१०]नेपालमा बालबालिकाको स्थिती प्रतिवेदन २०७६

[११] नेपालको संविधान २०७२ को धारा ५१ (ख) (२)।

[१२] दिगो विकासको लक्ष्य ५, ५(१), ५(२) र ५(३), राष्ट्रिय योजना आयोग, २०१७

कु० अनिता

३. राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी व्यवस्था

नेपालको संविधान २०७२:नेपालको संविधानको धारा ३९मा बालबालिकाको हकको व्यवस्था गरेको छ जसको उपधारा (५) मा कुनै पनि बालबालिकालाई बाल विवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न तथा बन्धक बनाउने विरुद्धको मौलिक हक प्रत्याभूत गरेको छ ।त्यसैगरी सोही उपधारा (१०) मा उपधारा (५) विपरीतको कार्य कानुन बमोजिम दण्डनीय हुने र त्यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक समेत सुनिश्चित गरिएको छ । त्यसैगरी नेपालको संविधानको धारा ३८ को उपधारा (३) मा महिला विरुद्व धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण विरुद्धको हक सुनिश्चित गरि त्यस्तो कार्यलाई दण्डनीय हुने र पीडितले कानुन बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकको समेत संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ।

मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ : २०७५ भदौ १ गतेदेखि लागु भएको मुलुकी अपराध संहिता २०७४ को दफा१७३ मा बाल विवाह गर्न नहुने उल्लेख गरी सोको उपदफा (१) बीस वर्ष नपुगी कसैले विवाह गर्न वा गराउन नहुने र उपदफा (२) मा त्यस्तो बालविवाह स्वत: बदर हुने अर्थात विवाहको मान्यता नदिने व्यवस्था गरिएको छ। सोही उपदफा (३) मा त्यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई तीन वर्षसम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने गरि दण्ड संजायको व्यवस्था गरेको छ । बाल विवाहलाई फौजदारी अपराधको रुपमा परिभाषा गरि कसैले कुनै महिलालाई निजको मञ्जुरी विना करणी गरेमा वा १८ वर्षभन्दा कम उमेरको बालिकाको मञ्जुरी वा बेमञ्जुरी जुनसुकै किसिमले करणी गरेमा पनि जवरजस्ती करणी गरेको मानिने भनि उल्लेख भएबाट बाल विवाह गरी यौन सम्पर्क गरेमा जवरजस्ती करणी गरेको ठहर हुने व्यवस्था छ।

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता : मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ ले बालविवाह सम्वन्धी कसूरलाई नेपाल सरकारवादी मुद्दा भई मुद्दा अनुसन्धान तथा दायर गर्ने व्यवस्था गरेको छ।

मुलुकी देवानी संहिता२०७४ : २०७५ भदौ १ गतेदखि लागू भएको यस संहिताको दफा ७० मा पनि विवाह गर्न सक्ने उमेर २० वर्ष पुरा भएको हुनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ।

बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५: यस ऐनको दफा ६६ को उपदफा (२) को (ण) मा बालबालिकाको विवाह तय गर्ने वा बालबालिकासँग विवाह गर्ने वा गराउने कार्य गरेमा बालबालिका विरूद्धको हिंसा गरेको ठहर्छ भनी व्यवस्था गरेको छ ।यस ऐनको दफा ३ ले प्रत्येक बालबालिकालाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकारको हक सुनिश्चित गरेको छ । नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार र बालबालिकाको विकासको लागि बालबालिका माथि हुन सक्ने दुर्घटनाको रोकथाम, जोखिमको न्यूनीकरण लगायतका प्रतिरोधात्मक र सुरक्षा सेवाका लागी आवश्यक उपाय अवलम्बन गर्नु पर्ने समेत व्यवस्था गरेको छ।

बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९ : बाल विवाहलाई बालवालिकाको हक अधिकार प्रचलनका लागि वाधकको रुपमा पहिचान गरेको छ । यस नीतिको रणनीति नं. ८.९ मा बाल विवाह रोक्न सरकारी र विकासका साझेदार संस्थाहरुको सहकार्यमा समुदायस्तरका संघसंस्थाहरुलाई परिचालन गर्ने, बाल विवाह विरुद्धको उजुरी सक्रियताका साथ लिने र कारवाही गर्ने व्यवस्थाका साथै बाल विवाह रोक्ने कार्यका लागि स्थानीय निकायलाई थप जिम्मेवारी दिइने कुरा उल्लेख गरिएको छ । यसैगरी

रणनीति नं. ९.३ मा स्थानीय स्तरसम्म बालबालिकाको बेचबिखन, ओसारपसार र बाल विवाह विरुद्ध चेतना जागरण कार्यक्रम सञ्चालन र गाँउस्तरमा बाल संरक्षणको विषयमा चेतना अभिवृद्धि गर्न संचार लगायत अन्य उपयुक्त माध्यमको परिचालन गरिने कुरा उल्लेख छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ : ऐनको दफा १२ (२) ग को ३२बाल बिवाह, महिला विरुद्धका हिंसा, देवकी, बेक्सा बोक्सी, छुवाछुत, दहेज तथा दाइजो कमैया, प्रथा, हलिया प्रथा, छाउपडी, कमलरी प्रथा, बालश्रम, लैङ्गिक भेदभाव, मानव बेचबिखन, निरक्षरता जस्ता सामाजिक कुरिती र अन्धविश्वासको अन्त्य गर्ने गराउने व्यवस्था गरेको छ । जस अन्तर्गत बालविवाह विरुद्धका रणनीति, कार्य योजना तथा कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरि प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु स्थानिय सरकारको जिम्मेवारी स्पष्ट छ ।

महिला विकास कार्यक्रम मार्गदर्शन, २०७२ : बालविवाह बढी हुने जिल्लामा बालविवाहमा नै केन्द्रित भएर बाल विवाह विरुद्ध विभिन्न कार्यक्रम आयोजना गर्ने र बालविवाह मुक्त स्थान घोषणा गर्दै जाने कुरा उल्लेख गरेको छ ।

बाल विवाह अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति, २०७२ :नेपालमा बाल विवाहलाई मौलिक हक विरुद्धको अधिकारको रुपमा मानि राष्ट्रिय कानुनले दण्डनीय अपराध मानेता पनि यो अभ्यासलाई अझै पनि पूर्णरुपमा हटाउन सकिएको छैन । त्यसैले बाल विवाहमुक्त वातावरणमा बालबालिकाको अधिकारको सुनिश्चितता गर्नका लागि सन् २०३० सम्म बाल विवाह उन्मूलन गर्ने लक्ष्य सहित यो राष्ट्रिय रणनीति, २०७२ तर्जुमा गरि लागु गरेको छ । बाल विवाह अन्त्यका लागि परिवर्तनको सिद्धान्तमा आधारित रहि विभिन्न रणनीतिक उपायहरु अवलम्वन गरिने व्यवस्था पनि यस रणनीतिले गरेको छ।

पन्धौ योजना (२०७६–२०७७/२०८०–२०८१):मा बाल अधिकार सुनिश्चितताका साथै बाल विवाहको रोकथाम लगायत विभिन्न प्रकारका सामाजिक दुर्व्यवहार अन्त्य गर्ने लक्ष्य लिइएको छ ।

मानव अधिकार सम्वन्धी पाँचौ राष्ट्रिय कार्ययोजना : मानव अधिकार सम्वन्धी पाँचौ राष्ट्रिय कार्ययोजना (आ.व.२०७७/७८-२०८१/८२)[१३]मा समेत बाल विवाह अन्त्यसम्वन्धी राष्ट्रिय रणनीति (२०७२) को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने विषयमा जोड दिनुका साथै विगतमा कार्यान्वयन गरिएका विभिन्न राष्ट्रिय कार्ययोजनाहरूमा पनि बाल विवाह नियन्त्रणका लागि विभिन्न रणनीतिक कार्यक्रमहरू समावेश गरिएका छन्।

बाल विवाह अन्त्यका लागि लुम्बिनी प्रदेशको रणनीति, २०७८ : लुम्बिनी प्रदेशको शिक्षा तथा सामाजिक विकास मन्त्रालयले विभिन्न १४ वटा रणनीति समावेश गरेको प्रदेशको दश वर्षे रणनीति (आ.व.२०७८/७९-२०८८/८९) कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । लुम्बिनी प्रदेशका १२ वटा जिल्लालाई लक्षित गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको उक्त रणनीतिलाई कार्यान्वयनमा ल्याउने मुख्य भूमिका स्थानीय सरकारको भएकोले पनि बाल विवाह अन्त्यको स्थानीय रणनीति तथा कार्ययोजना आवश्यक हुन्छ ।

यसका अतिरिक्त लुम्बिनी प्रदेश सरकारको बालवालिकासम्वन्धी ऐन, २०७६ ले बालवालिकाको विवाह गर्न वा गराउन नपाइने र उक्त कार्यलाई दण्डित गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

---

[१३] मानव अधिकार सम्वन्धी पाँचौ राष्ट्रिय कार्ययोजना (आ.व. २०७७/७८-२०८१/८२), नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय

अत: माथि उल्लेखित राष्ट्रिय तथा अर्न्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता र कानूनी रुपमा सुनिश्चित गरिएका बालविवाहविरुद्धको अभियानलाई सार्थक तुल्याउने उद्देश्यले शुद्धोधन गाउँपालिकाको तर्फबाट यो रणनिती तथा कार्ययोजना तर्जुमा गरिएको हो ।[१४]

४. वर्तमान सन्दर्भ

भारतसँग सीमाना जोडिएका जिल्लाका स्थानीय तहहरुमा अभिभावकको सहमतिमा हुने बालविवाहको दर उच्च छ भने उत्तरी भेगका नगरपालिका वा गाउँपालिकाहरुमा प्रेम विवाहका कारण हुने बाल विवाहको दर उच्च छ।[१५]

कपिलवस्तु जिल्ला नेपालको जनसंख्याको आधारमा १६ औं स्थानमा, गरिवी सुचङ्ककको आधारमा ४७औं स्थानमा र बाल विवाह प्रचलन भएको आधारमा दोश्रो स्थानमा पर्दछ । यस जिल्लामा १५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको सङ्ख्या २१८,७७४ अर्थात ३८.३ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी किशोरकिशोरीहरूको सङ्ख्या १३९,८१७ अर्थात २४.४ प्रतिशत रहेको छ । यस जिल्लामा १५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको सङ्ख्या २१८,७७४ अर्थात ३८.३ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी किशोरकिशोरीहरूको सङ्ख्या १३९,८१७ अर्थात २४.४ प्रतिशत रहेको छ ।

गौतम बुद्धका पिता कपिलवस्तुका तत्कालिन राजा शुद्धोधनको नामबाट नामाकरण गरिएको शुद्धोधन गाउँपालिका कपिलवस्तु जिल्लाको पूर्वी भागमा अवस्थित छ । नेपालको पुनसरचना गर्ने क्रममा स्थानीय तहको गठन गर्दा साविकका ६ गाउँ विकास समितिहरु पतरिया,नन्दनगर,लवनी,हथिहवा र बासखोरलाई मिलाएर यस गाउँपालिकाको स्थापनाभएको हो । यो गाउँपालिका एतिहासिक तथा आर्थिक हिसावले परापुर्व काल देखि नै एक महत्वपूर्णविशिष्ट स्थलको रुपमा परिचित हुँदै आएको छ । बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी र प्राचिन कपिलवस्तुको राजधानी तिलौराकोटलाई जोड्ने राजमार्गको बिचमा रहेको यस गाउँपालिकाको भूभाग समथर तथा उब्जाउ छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा रुपन्देही जिल्ला, पश्चिममा मायादेवी गाउँपालिका,उत्तरमा बाणगंगा नगरपालिका तथा दक्षिणमा भारत रहेको छ । यस गाउँपालिकाको क्षेत्रफ़ल ९१.९९ वर्ग किलोमिटर रहेको छ ।[१६]

वि. स. २०६८ को जनगणनाअनुसार यस पालिकाको कुल जनसंख्या ४५२०१ रहेको छ । जसमध्ये २२४६८ महिला र २२७३३ पुरुष छन् भने लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यको जनसंख्या ६१८ जना रहेको छ । पालिकागत तथ्यांकलाई हेर्ने हो भने यस पालिकामा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या तराई दलित रहेका छन् । विभिन्न अध्ययनले यो जिल्ला बढी बालविवाह हुने जिल्लाको पनि अग्र पक्तिमा रहेको कारण बालविवाह विरुद्दको स्थानीय रणनीति आवश्यक भएको हो ।

यस पालिकाकामा नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था तथा विकास साझेदारसँगको सहकार्य र सहयोगमा बाल विवाह अन्त्यका लागि समूदाय तहमा बाल क्लबको गठन, विभिन्न समूदायमा किशोरी समूह, युवा क्लबहरुको गठन र बाल विवाह रोकथामको लागि समूदाय प्रहरी परिचालन, बाल विवाह

[१४] नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरवार, २०७६

[१५] बाल विवाह अन्त्यका लागि लुम्बिनी प्रदेशको रणनीति (आ.व. २०७८/७९-२०८२/८३), प्रदेश सरकार, सामाजिक विकास मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश, पृष्ठ ५

[१६] https://shuddhodhanmunkapilvastu.gov.np/content.visited on 7/12/2022

विरुद्ध जागरुकताका कारण विगतको तुलनामा बाल विवाहका घटनामा केही कमी आएको महशुस गर्न सकिन्छ । तर कतिपय समूदायमा अझैपनि बाल विवाहविरुद्द उजुरी नगर्ने र बाल विवाह गर्न पाउनुपर्छ भन्ने मान्यता कायमै रहनु, बाल विवाहका मुद्दालाई गाउँघरमा नै मिलाउने प्रयत्न गर्नु जस्ता विषयहरु विवाह रोक्ने प्रयासमा थप चुनौतिहरु देखा परेका छन्

यसै सन्दर्भमा यस पालिकामा पनि बाल विवाह अन्त्यको रणनीति खाँचो भएको सन्दर्भमा शुद्धोधन गाउँपालिकाको आयोजना तथा सिद्दार्थ सामाजिक विकास केन्द्र र न्याय तथा अधिकार संस्था नेपाल (जुरी- नेपाल) को सहकार्यमा मिति २०७९ असार २८ गते लुम्बिनीमा सम्पन्न कार्यशालामा भएको छलफलपश्चात प्रारम्भिक मस्यौदाउपर पालिकाको तर्फबाट आवश्यक सल्लाह सुझाव र यस क्षेत्रमा क्रियाशील संघ सस्था तथा सरोकारवाला निकायसँगको छलफल र सुझावपश्चात यस नीति तथा कार्ययोजनालाई अन्तिम रुप दिइएको हो ।

५. रणनीति तथा कार्ययोजनाको आवश्यकता र औचित्य

कतिपय समुदायमा बाल-विवाह बारे उजुरी गर्नुभन्दा लुकाउनमा सहयोग गर्नु र आँखा चिम्लनु, कतै कतै बाल-विवाह गर्न पाउनु पर्छ भनी सार्वजनिक रूपमै पदर्शन हुनु, अधिकांश बाल-विवाहका घटनाहरूमा सख्त कानुनी कारवाही हुनुभन्दा मेलमिलापमा टुङ्गिनु आदि कारण बाल विवाहले सामाजिक मान्यता पाइरहेको अवस्था विद्यमान छ । साथै छिमेकी मुलुक भारतको अधिकांश राज्यमा विगतमा विवाह योग्य कानुनी उमेर १८ वर्ष कायम रहेको[१७]सन्दर्भमा भारतसँग सीमा जोडिएका प्रदेशका जिल्लाहरूमा बसोवास गर्ने समुदायमा नेपालमा विवाहको कानुनी उमेरको हद बढी भयो भन्ने सोच कायम रहनु, विभिन्न कारणले विद्यालयको पढाइ छाड्ने बालिका र बालकको सङ्ख्या धेरै हुनु, किशोरकिशोरीहरूको यौनिकताबारे अभिभावकहरूमा सङ्कुचित विचार कायम रही आफ्ना छोराछोरीहरूलाई उपयुक्त ढङ्गबाट शिक्षा सल्लाह दिन सङ्कोच मान्नु, घरेलु तथा लैङ्गिक हिंसालगायत बाल विवाहलाई बढावा दिने, बहु विवाह, गौना थौना, दाइजो जस्ता हानिकारक परम्पराहरू कायम रहनु, अर्थोपार्जनका लागि वैदेशिक रोजगार वा आप्रवासनमा जाँदा परिवार विखण्डन भई पारिवारिक संरक्षण प्रणाली कमजोर हुनु, लैङ्गिक भूमिकामा आधारित कामको बाँडफाँड कायमै रही बालिका तथा महिला प्रजनन् भूमिका (Reproductive Gender Roles)का साथै घरेलु कामको बोझमा परी औपचारिक क्षेत्रको रोजगारीबाट विमुख हुनु, सीमान्तकृत समुदायको शिक्षा तथा रोजगारीमा असमान पहुँच, लैङ्गिक तथा जातीय भेदभावसँग जोडिएको प्रणालीगत गरिबीको कुचक्र र आर्थिक असुरक्षा कायमै रहनु, सामाजिक सञ्जालमा अनियन्त्रित पहुँच र देखासिखी आदि चुनौतीको रूपमा रहेको देखिन्छ ।[१८]

नेपालमा बाल विवाहलाई दण्डनीय अपराध मानेतापनि व्यवहारिक रुपमा यसको अन्त्य हुन सकेको छैन । नेपालको संविधानले महिला तथा बालवालिका सम्वन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको छ । यसका साथै संबिधानतः बालवालिकालाई बाल विवाह, गैरकानूनी विवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण वा बन्धक राख्न नपाइने र महिलाविरुद्द धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य

---

[१७] Hindu Marriage Act, 1955, Article 5, https://www.google.com/search?q=Article+5+of+Hindu+Marriage+Act visited on 2/16/2021

[१८] बाल विवाह अन्त्यका लागि लुम्बिनी प्रदेशको रणनीति (आ.व.२०७८/७९-२०८८/८९), प्रदेश सरकार, सामाजिक विकास मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश, पृष्ठ ५

कु० अनिता

कार्य वा शोषण नगरिने, त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुने र पीडितले कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकको सुनिश्चितता समेत गरेको हुँदा बाल विवाह अन्त्यका लागि प्राथमिकतासाथ कार्य गर्नुपर्ने भएको छ।[१९]

बाल विवाह अन्त्यका लागि कानुनी समस्या नभए पनि कानुन कार्यान्वयमा भएका कमजोरीका कारण बाल विवाहको अन्त्यका प्रयासहरुले अपेक्षित सफलता प्राप्त गर्न सकेका छैनन् । देशमा संघीय संरचना अन्तर्गत तीन तहको सरकार निर्माण भएको छ । नेपाल पक्ष राष्ट्र भएका मानव अधिकार, बाल अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूको कार्यान्वयन गर्नु सबै तहका सरकारको दायित्व हो । मुलुकमा कुल जनसंख्याको ५१.५ प्रतिशत महिला रहेकोमा एकतिहाई महिला तथा बालिकाले हिंसाबाट गुज्रिनु पर्ने अवस्था रहुन्जेल समृद्ध नेपाल, सुखी नेपालीको उद्देश्य हासिल गर्न सकिंदैन । बाल विवाहले बालिकाको स्वास्थ्य रुग्णतालाई निम्त्याउँदछ, यसले सिङ्गो राष्ट्रको आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा विकासका धेरै पक्षहरुमा नकारात्मक असर पार्दछ । यो अवस्था छउन्जेल मुलुकको कुल उत्पादकत्व क्षमता वृद्धि हुन सक्दैन र यसको नकारात्मक प्रभाव कुल गार्हस्थ उत्पादनमा पर्न जान्छ ।

आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक समिति, विश्वव्यापी आवधिक प्रतिवेदन, २०१५ अनुसार बाल विवाह लगायत हानिकारक अभ्यास दण्डनीय बनाउने/अन्त्य गर्ने सुझाव नेपाल सरकारलाई दिएको छ । महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि (CEDAW)कार्यान्वयनका सम्बन्धमा छैठौं राष्ट्रिय प्रतिवेदन माथि CEDAW Committee (2018) ले नेपाल सरकारलाई महिला विरुद्धका परम्परागत र हानिकारक अभ्यासहरूमाथि प्रतिबन्ध लगाई पीडितलाई क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्नुपर्ने, न्यायमा पहुँच र कानूनी सहायताको जानकारीलाई सुदृढ बनाउनु पर्ने लगायत बालविवाह उन्मूलन गर्नुपर्ने र बाल विवाहबदर गर्ने कानूनी व्यवस्था ल्याउनु पर्ने समेत सुझाव दिएको छ । उपरोक्त सुझावका साथै दिगो विकास लक्ष्य अनुरुप सन् २०३० सम्ममा बाल विवाह उन्मूलन गर्नका लागि नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु स्थानीय तहको प्राथमिक जिम्मेवारी भएको छ । त्यसैले बालविवाह उन्मूलनको लागि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्‌को कार्यालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, नेपाल प्रहरी लगायत प्रदेश एवम् स्थानीय सरकार लगायत विकासका साझेदार संस्थाबाट प्रभावकारी नितीगत रुपमा लाग्नु पर्ने आवश्यक रहेको छ । बालविवाह अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति, २०७२ जारी भएको छ भने यस रणनीतिले बालविवाहमुक्त स्थानीय निकायको अभियान सञ्चालन गर्ने योजना अघि सारेको छ ।

नेपालको संविधानले अनुसूचि ७ मा पारिवारिक मामिला (विवाह समेत) सम्बन्धी नीति र कानून तर्जुमा गर्ने अधिकार संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचिमा समावेश गरेको छ (बुँदा नं ५) सोही बमोजिम संघ र लुम्बिनी प्रदेशले सोही सम्बन्धी ऐन जारी गरेका छन् भने संविधानको अनुसूचि ९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचि अर्न्तगत (बुँदा नं ११मा व्यक्तिगत घटना, जन्म, मृत्यु, विवाह र तथ्याँक) बाल विवाहलाई साझा विषयमा समावेश गरेका कारण पनि बाल विवाह अन्त्यका लागि स्थानीय तहको भूमिका महत्वपूर्ण देखिन्छ । त्यसका अतिरिक्त स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन

[१९] बाल विवाह अन्त्यका लागि लुम्बिनी प्रदेशको रणनीत (आ.व.२०७८/७९-२०८८/८९), प्रदेश सरकार, सामाजिक विकास मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश, पृष्ठ ७

तथा अन्य कानूनले समेत बाल विवाह अन्त्यको अभियानमा स्थानीय सरकारको भूमिका महत्वपूर्ण देखिन्छ ।

यस सम्बन्धमाशुद्धोधन गाउँपालिकाले महत्वका साथ यो बाल विवाह अन्त्यको रणनिती तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनमा ल्याएको हो । यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको आवश्यकता र औचित्यबारे परिवर्तनको सिद्धान्तका आधारमा देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छ ।

<table>
<tr><th colspan="3">परिवर्तनको सिद्दान्त</th></tr>
<tr><td>विद्यमान अवस्था</td><td colspan="2">शुद्धोधनगाउँपालिकामा बाल विवाहको समस्या विद्यमान रहेको र यसबाट बालिका तथा महिलाहरु अत्यधिकमात्रामा प्रभावित हुने गरेको</td></tr>
<tr><td>कारण</td><td colspan="2">पितृसत्तामा आधारित महिला तथा बालिकामाथि हुने भेदभाव, हिंसा, कमजोर परिवार संरक्षण प्रणाली तथा कानूनको कमजोर कार्यान्वयन, महिला तथा बालिकाको सशक्तिकरणका लागि सरकारको अप्रयाप्त लगानीका साथै बाल विवाह अन्त्य सम्वन्धी एकीकृत कार्यक्रमको अभाव</td></tr>
<tr><th colspan="3">परिवर्तनका लागि रणनीति</th></tr>
<tr><td>बाल विवाहलाई बढावा दिने हानिकारक सामाजिक मूल्य मान्यता, परम्परा, अभ्यास परिवर्तनका लागि जनचेतना</td><td>पारिवारिक संरक्षण बलियो बनाउने सुरक्षा नीति तथा कार्यक्रम</td><td>महिला, बालबालिका तथा किशोरीहरको शशसक्तिकरणमा लगानी</td></tr>
<tr><td>महिला तथा किशोरीका लागि स्वरोजगार, आयमूलक तथा गैर पारस्परिक व्यवशायमा लगानी .</td><td>बाल विवाहविरुद्द कानूनी अधिकार, सेवा सुरक्षा तथा न्यायमा पुहँचको सुनिश्चितता</td><td>सरकार, विकास साझेदार, नीजि क्षेत्र, संघसंस्था, विद्यालय, धर्म गुरु तथा महिला तथा बाल एवं किशोरी समूहसँग कार्यगत एकता र अनुगमन</td></tr>
<tr><td colspan="2">नतिजा : बाल विवाहमुक्त शुद्धोधन गाउँपालिका</td><td>प्रभाव : बालबालिकाहरुको आत्मसम्मानपूर्ण जीवन बाँच्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता</td></tr>
<tr><td colspan="3">परिवर्तन .शुद्धोधन गाउँपालिकामा बालबालिकाको मानव अधिकारको पूर्ण उपयोग गर्न सक्ने बालविवाह अन्त्य भई आर्थिक, सामाजिक सांस्कृतिक दृष्टिकोणले नमूना र सम्बृद्ध गाउँपालिकाको रुपमा परिवर्तन हुनेछ ।</td></tr>
</table>

कु० अनिता

६. रणनीति तथा कार्ययोजना तर्जुमा प्रक्रिया

बाल विवाह अन्त्यको रणनीति तथा कार्ययोजना तर्जुमाका लागि बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानुनी दस्तावेजको अध्ययनका साथैयस पालिकामा क्रियाशील सामाजिक संस्था न्याय तथा अधिकार संस्था-नेपाल (जुरी -नेपाल) र सिद्धार्थ सामाजिक विकास केन्द्र, कपिलवस्तुसँगको सहकार्यमा प्रारम्भिक मस्यौदा तयार भई त्यस पश्चात विभिन्न चरणमा कार्यपालिकाका सदस्य र पदाधिकारीहरुबीच भएको छलफल र परामर्शमा आएका सुझावहरुलाई समेटी यो रणनिती तथा कार्य योजना निर्माण भएको हो ।यसलाई आवश्यकतानुसार परिमार्जन गरिने लक्ष राखिएको छ ।

७. रणनीति तथा कार्ययोजनाका सिद्धान्तहरू

देहायका सिद्धान्तका आधारमा यस बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्ययोजना निर्माण गरिएको छ :

(१) **अविभेद** :यो रणनीति तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनको सिलसिलामा बालबालिकामाथि जातजाति, लिङ्ग, वर्ण, आर्थिक, सामाजिक, शारीरिक स्थिति वा भौगोलिक अवस्थितिका आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।

(२) **बालबालिकाको सर्बोत्तम हित** : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले बाल विवाह अन्त्यगर्ने सवालहरूमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई सर्वोपरी राखिएकोछ ।

(३) **सारभूत समानता** : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले लैङ्गिकताका सवालमा परिणाममा समानताको सिद्धान्तलाइ आत्मसात गरेको छ ।

(४) **समता** : यस रणनीति तथा कार्य योजनाले असमान व्यक्तिहरूबीच समता कायम गर्न असमान व्यवहार गर्नुपर्नेसिद्धान्तलाई स्वीकार्दछ ।

(५) **कोहि पछाडि नछुटुन** :यस रणनीति तथा कार्ययोजनालेदिगो विकास लक्ष्यको कोही पनि पछाडि नछुटुन् भन्ने अवधारणालाईअपनाएको छ ।

(६) **कसैलाइ हानि नपुऱ्याउने** :यस रणनीति तथा कार्ययोजनाले कसैलाईपनि हानि वा क्षति नपुऱ्याउने सिद्धान्त लिएको छ ।

(७) **शून्य सहनशीलता** : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको सिलसिलामा बाल विवाहका घटनाहरूमा शून्य सहनशीलताकोसिद्धान्तलाई अङ्गिकार गरेको छ ।

(८) **गोपनीयताको अधिकार**: यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले लैङ्गिक हिंसा र बाल विवाहबाट प्रभावितहरूको गोपनीयताको अधिकारलाई सुनिश्चत गरेको छ ।

(९) **पुरुष तथा बालकहरूको सहभागिता**: यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि पुरुष तथा बालकहरूको सक्रिय सहभागिता अपरिहार्य छ भन्ने मान्यता राख्दछ ।

(१०) **संरक्षण (Protection)**:यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले बाल विवाहबाट प्रभावितहरूको संरक्षणमा उच्च प्राथमिकतामा राखेकोछ ।

CamScanner

(११) **न्यायमा पहुँच तथा द्रुत न्याय** :यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले बाल विवाहबाट प्रभावितहरूका लागि द्रुत न्यायमा पहुँचको सिद्धान्तलाई अङ्गिकार गरेकोछ

(१२) **साझेदारिता र सहकार्य** : यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनमा मुख्य सरोकारवालाहरूको समन्वय, साझेदारिता र सहकार्यलाई प्राथमिकता राखिएकोछ ।

(१३) **परिवर्तनको सोच** :यो रणनीति तथा कार्ययोजना परिवर्तन सम्भव छ र आफैले गर्न सकिन्छ भन्ने सिद्धान्तबाट निर्देशित छ ।

८. दूरदृष्टि :

बाल बिवाह मुक्त सुखी तथा समृद्ध शुद्धोधन गाउँपालिका ।

९. ध्येय :

बाल विवाह उन्मूलनका लागि सोच, व्यवाहार, नीति तथा संरचनागत सुधार गरि बालबालिकाको आत्मासम्मान पूर्वक बाँच्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता गर्ने ।

१०.लक्ष्य :

शुद्धोधन गाउँपालिकाआगामी ५ वर्ष (२०७९-२०८४) भित्र बाल विवाह मुक्त गाउँपालिका बनाउने ।

११.उद्देश्यहरू :

१. शुद्धोधनगाउँपालिकाका सबै वडाहरूलाई बाल बिवाह मुक्त क्षेत्र बनाउन विभिन्न निरोधात्मक उपायहरू अपनाउने ।

२. बाल बिवाहको जोखिम भएका र बाल विवाहका पीडित बालबालिकाहरुलाई संरक्षण गरी अत्यावश्यक सेवा सुविधाहरूको व्यवस्था गर्ने ।

३. बाल विवाहबाटप्रभावितहरूलाई न्यायमा पहुँचको सुनिश्चितता र कानुनी उपचारका साथै पीडकहरूलाई कानूनी कारवाही गरी दण्डहीनताको अन्त्य गर्ने ।

४. बालविवाह उन्मूलनका लागि नेतृत्वदायी र समन्वयात्मक भूमिका एवं प्रभावकारी अनुगमनका लागि शुद्धोधन गाउँपालिकाको संस्थागत क्षमता विकासका साथै अन्य मुख्य सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्ने ।

५. शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँचवर्षभित्र बाल विवाह उन्मूलन गर्नका लागि कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

कु० अनिता

१३

१२. रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

उद्देश्य १ : बालिका तथा किशोरीको सशक्तिकरणको गर्ने

रणनीति १.१ :औपचारिक, अनौपचारिक रुपमा विद्यालय, बालक्लब तथा सामाजिक गतिविधिका माध्यमबाट विवाहको कानुनी उमेर, बाल विवाहको नकारात्मक असरहरूबारे विद्यार्थी, आमाबाबु र परिवारका अन्य सदस्यहरूसँग छलफल गरी विवाहको लागि अधिकारको रुपमा स्वनिर्णय गर्ने क्षमता बिकास गर्ने ।।

- गाउँपालिकाका सबै वडाकाविभिन्नसमुदायहरूमा विद्यमानबाल विवाह, बाल विवाहका कारकतत्वहरू, परिणाम र समाधानका उपायहरू बारे सर्वेक्षण गरी प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने ।
- बाल विवाह बारे गाउँपालिका र वडा स्तरीय तथ्याङ्क संकलन तथा अद्यावधिक राख्ने ।
- बाल विवाहबाट महिलाहरुको व्यक्तिगत विकासका साथै राज्यमा पर्ने सामाजिक तथा आर्थिक व्ययभार बारे अध्ययन विश्लेषण गरी समाजमा सुसुचित गराउने ।

रणनीति १.२ : बाल विवाह अत्याधिक भएका समुदायहरुमा वडा कार्यालयहरूको अगुवाईमा निगरानी समूहहरू गठन, गरि परिचालन गर्ने ।

- महिला तथा बालिका उपर हुने हिंसा अन्त्यका लागि पुरुषको सहभागिता रणनीति, २०७५ बारे मुख्य सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- वडाहरूमा प्रहरी, विद्यालय, बालक्लब, किशोरकिशोरी समूह, यौनिक अल्पसंख्यक र धर्मगुरुहरूको सहभागितामा निगरानी समुह गठन गर्ने बाल विवाह विरुद्धको अभियान तथा चेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
- बाल विवाह अन्त्यको अभियानमा लागेका पुरुष तथा किशोरहरूलाई विभिन्न समूहहरूमा आवद्ध गराई हिमायती (Champion) का रुपमाप्रत्येक वर्षसम्मान गर्ने ।

रणनीति १.३ : बाल विवाह प्रोत्साहन गर्ने हानिकारक सामाजिक मूल्य मान्यता र अभ्यासहरु परिवर्तनका लागिगाउँपालिकाबाट विभिन्न नीति तथा कार्य योजना तर्जुमा गर्ने ।

- लैङ्गिक समानता नीति तथा कार्य योजना निमार्ण गर्ने ।
- घरपरिवार लगायत समाजले बालिका तथा किशोरीहरुले लैङ्गिकताको आधारमा भोग्न परेका भेदभाव, आर्थिक असमानता, यौन शोषण तथा दूर्व्यवहारविरुद्ध आधारभूत मापदण्ड सहितको विशेष नीति तथा कार्यक्रमहरू बनाई लागू गर्ने ।
- विपद् तथा महामारीको समयमा बालिका तथा किशोरी (दलित, अपाँगता, जनजाति तथा विभिन्न कारणले पछाडि परेका) माथि हुन सक्ने हिंसा तथा जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरूबारे बाल बालिका उत्तरदायि विपद् व्यवस्थापन नीति तथा कार्यक्रमहरू बनाउने ।

रणनीति १.४ : बाल विवाह अन्त्य गर्न पारिवारिक संरक्षण प्रणालीको विकास गर्ने

- घरपरिवारमा बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरु माथि गर्ने भेदभाव र विभेदपूर्ण कार्य विभाजनमा परिवर्तन समानतामा आधारित परिवारको संरचना बनाउन सहयोग गर्ने ।
- "शुद्धोधन गाउँपालिकाको प्रतिबद्दता बाल विवाह मुक्त पालिका" नामक अभियानमा परिवारका अभिभावकहरुलाई समन्वय गरि अभियान सञ्चालनको लागि आवश्यक बजेट व्यवस्थापन गर्ने ।
- आर्थिक रुपमा विपन्न परिवारका बालिकाहरुलाई शिक्षा तथा न्यायमा पहुँच सुनिश्चितता गर्ने ।
- बाल विवाहमा गरिदिने परिवारहरुको विवरण राखी कानुनी कारवाहिको लागि आवश्यक पहल गर्ने ।

उद्देश्य २ : बाल विवाहबाट प्रभावितहरूको संरक्षण गर्ने

रणनीति २.१ लैङ्गिक हिंसाबाट प्रभावितहरूको सुरक्षा र संरक्षण सुनिश्चत गर्ने ।

- बाल विवाहबाट प्रभावित बालिकाहरुलाई परिवारले नस्वीकारेका अवस्थामा सहयोग तथा पुनर्स्थापनाका सहयोग गर्ने र यस सम्बन्धमा कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने ।
- महिला हिंसाबाट प्रभावितहरुको पुनर्स्थापनामा कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरूको कार्यक्रम, संस्थागत क्षमता सहितको अद्यावधिक विवरण संकलन गरी प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्ने ।
- बाल विवाहबाट प्रभावितहरुको लागि मनोसामाजिक परामर्शदाता, स्वास्थ्य सेवा प्रदायक तथा कानूनी सहायताका लागि स्थापित संयन्त्रमा उपलब्ध जनशक्तिको लगत अद्यावधिक गरी अपुग भएको क्षेत्रमा विशेषज्ञ/प्राविधिक जनशक्ति तयार गरी परिचालन गर्न सहयोग गर्ने ।

रणनीति २.२ संरक्षण गृहको गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने ।

- विगतमा नेपाल सरकार अन्तर्गतसञ्चालित सेवा केन्द्र तथा **बालसंरक्षण केन्द्रहरुलाई** गाउँपालिका अन्तर्गत सञ्चालन गर्ने गरी कार्यविधि र मापदण्डहरू बनाई लागू गर्ने ।
- सञ्चालित सेवा केन्द्र तथा **बालसंरक्षण केन्द्रहरुमा** उपलब्ध सेवा सुविधाहरू न्यूनतम मापदण्ड अनुसार भए नभएको बारे नियमित अनुगमन गरी प्रभावकारिताको सुनिश्चितता गर्ने ।
- गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सरकारी र गैर सरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालित संरक्षण गृहहरूलाई एकीकृत सेवा प्रणाली अन्तर्गत व्यवस्थापन गर्ने ।
- संघ तथा लुम्बिनी प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा बाल संरक्षण केन्द्रको स्थापनाका लागि आवश्यक समन्वय र सहजिकरण गर्ने । केन्द्र सञ्चालनका लागि सामाजिक संघ संस्थालाई सहयोग गर्ने ।

कु० अनिता

CamScanner

रणनीति २.३ बाल विवाह प्रभावितहरूलाई समाज तथा परिवारमा पुनःएकीकरणको लागि बालमैत्री वातावरणको निर्माण गर्ने ।

- तत्काल परिवारबाट स्वीकार नगरेका बाल विवाह प्रभावितहरुको आत्मबल बृद्धिको लागि मनोसामाजिक परामर्शका साथै जीवन उपयोगी शिक्षा र सीप दिई पारिवारिक सामाजिक पुनःएकीकरण गर्ने ।
- परिवारमा निरन्तर भेटघाट र अनुगमन गरी प्रभावितहरू प्रति गर्नुपर्ने व्यवहार तथा सहयोग बारे परिवारका सदस्यहरूलाई आवश्यकता अनुसार जनचेतना र परामर्श गर्ने ।
- बाल विवाहबाट प्रभावितहरूलाई उनीहरूको योग्यता र क्षमता अनुसार विशेश प्राथमिता शिक्षा तथा सिप विकासमा पहुँच अभिबृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य ३ : कानूनी उपचारसँग सम्बन्धित नीति तथा रणनीति

रणनीति ३.१ बाल विवाह विरुद्धको उजुरी संयन्त्रलाई प्रभावकारी बनाउने ।

- जिल्ला तथा प्रहरी कार्यालयसँग समन्वय गरी बाल विवाह विरुद्ध सरल र सहज ढङ्गबाट उजुरी दर्ता गर्ने र सम्बोधन गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने ।
- प्रहरी अन्तर्गतको महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रको क्षमता (स्रोत र प्रवीधि) विकास गर्ने ।
- बाल विवाहका घटनाहरूमा स्वतःस्फूर्त (suo moto) कारवाही प्रकृया अवलम्वन गर्नका लागि प्रहरी कार्यालयसँग समन्वय गर्ने ।

रणनीति ३.२ : निःशुल्क कानूनी सहायताका लागि समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्ने ।

- प्रभावितहरुको लागि निःशुल्क कानूनी सहायताको व्यवस्था गर्ने
- निःशुल्क कानुनी सेवा प्रदान गरीरहेका संघ, संस्था तथा कानून व्यावसायीहरुको विवरण अद्यावधिक गर्ने ।
- प्रभावितहरूलाई प्रभावकारी निःशुल्क कानूनी सहायताको व्यवस्था गर्न सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृध्दि रसहकार्य गर्ने ।

रणनीति ३.३ प्रभावितहरूको कानूनी अधिकार बारे सूचनाको हक सुनिश्चित गर्ने ।

- बाल विवाहबाट प्रभावितहरुको कानूनी अधिकार बारे जनचेतना जगाउने र
- प्रभावितहरुको कानुनी अधिकार उल्लंघन भएमा कहाँ कसरी उजुरी गर्न सकिन्छ भन्ने प्रक्रिया बारे सूचनाको हक सम्बन्धी क्षमता अभिबृद्धिगर्ने।
- प्रभावित तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रभावितहरूको जीवनमा रुपान्तर गर्न सहयोगी हुने गरी Champion बनाउन प्रशिक्षण दिई परिचालन गर्ने ।

उद्देश्य ४ : क्षमता विकास तथा अनुगमन गर्ने

रणनीति ४.१ बाल विवाह उन्मूलनका लागि गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरूका साथै सबै सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्ने ।

- बाल विवाह अन्त्यको अभियानलाई प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्न गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरूको क्षमता अभिबृद्धि गर्ने योजना बनाई पर्याप्त मानवीय तथा अन्य स्रोत व्यवस्थापन गर्ने।
- गाउँपालिका, सबै वडाका जनप्रतिनिधिहरू, कर्मचारीहरू तथा मुख्य सरोकारवालाहरूलाई लैङ्गिक समानता, लैङ्गिक हिंसा विरुद्धका कानुनी व्यवस्था, लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट, लैङ्गिक परीक्षण, दीगो विकास लक्ष्य, महिला अधिकार र बाल अधिकार लगायत मानव अधिकार सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानून र नेपालको प्रतिबद्धता र स्थानिय सरकारको जिम्मेवारीबारे क्षमता विकास गर्ने ।

रणनीति ४.२ बाल विवाह अन्त्य कोष स्थापना गर्ने ।

- बाल विवाह विरुद्ध विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न र प्रभावितहरूलाई सहायता पुर्‍याउन बाल विवाह उन्मूलन कोष स्थापना गर्ने ।
- बाल विवाह अन्त्य कोषमारकम संकलन र कोष परिचालनलाई मार्गदर्शन हुने गरी कोष सञ्चालन कार्यविधि निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य ५ बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्ययोजना तयार गरि लागु गर्ने

रणनीति ५.१ शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा बाल विवाह हुनै नदिने र पाँच वर्षभित्र बाल विवाह पूर्णरुपमा अन्त्य गर्नका लागि बाल विवाह निरोध, बाल विवाहको *अग्रीम हस्तक्षेप*, बाल विवाहको घटना व्यवस्थापन तथा अनुगमन तथा मुल्यांकन सम्बन्धी छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

कु० अनिता

१३. बाल विवाह अन्त्यको कार्ययोजना, २०७९-२०८४

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचांक
१.१	बाल विवाहको अवस्था बारे गाउँपालिका र वडा स्तरीय तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने ।	१.१.१ बाल विवाह, बाल विवाहका कारण र त्यसबाट पारिवारिक तथा स्थानीय सरकारमा पुर्‍याउने सामाजिक, आर्थिक एवं स्वास्थ्य स्थिति सम्बन्धी असरहरू बारे अध्ययन विश्लेषण गर्ने,	• गाउपालिका	• गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	१ वर्ष	• गाउँपालिका स्तरीय र • वडा स्तरीय अध्ययन प्रतिवेदन
		१.१.२ बाल विवाह अन्त्यको अवस्था बारे प्रत्येक तीन वर्षमा वडास्तरमा अध्ययन अनुसन्धान गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक राख्ने,	• वडा कार्यालयहरू	• गाउँपालिका • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	तेश्रो वर्ष	• बाल विवाहको अवस्था बारे तथ्याङ्क
		१.१.३ अध्ययन प्रतिवेदन बारे सबै समुदायमा सुसूचित गराउने,			निरन्तर	• मिडिया रिपोर्टिङ्ग • वेबसाइट
१.२	बाल विवाहलाई प्रोत्साहन गर्ने हानिकारक परम्परागत मूल्य मान्यता र व्यवहार विरुद्ध सरोकारवालाहरूको समन्वय र साझेदारितामा अभियानहरू सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ वडाहरूमा प्रहरी, विद्यालय, वालक्लव, किशोरकिशोरी समूह, यौनिक अल्पसंख्यक र धर्मगुरुहरूको सहभागितामा निगरानी समुह गठन गर्ने र बाल विवाहलाई प्रोत्साहन गर्ने, हानिकारक परम्परा, मूल्य मान्यता र व्यवहार विरुद्धको सामाजिक अभियानमा परिचालन गर्ने,			३ महिना भित्र थालनी गरी निरन्तरता दिने	• प्रत्येक वडामा तीन महिनामा एक पटक सचेतना कार्यक्रम
		१.२.२ बाल विवाह अन्त्यको अभियानमा लागेका पुरुष तथा किशोरहरूलाई विभिन्न समूहहरूमा आवद्ध गराई शुद्धोधन गाउँपालिकाको रहर बाल विवाह मुक्त पालिका अभियानको हिमायती	• गाउँपालिका	• सामुदायिक संघ संस्थाहरु • राजनीतिक दलहरू • संचार क्षेत्र		• बाल विवाह विरुद्ध सबैको साझा प्रतिवद्धता दस्तावेज • अभियानहरू सञ्चालन गर्ने बारे निर्णय र परिपत्र

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना वनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक	
		Champion) का रुपमा परिचालन गरि प्रत्येक वर्ष सम्मान गर्ने ।		• निजी क्षेत्र • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू		• अभियानको हिमायतीको अभिलेख • वडाको प्रगति प्रतिवेदन	
		१.२.३ बाल विवाह निषेध सम्बन्धी कानूनी प्रावधानहरूको बारेमा ज्ञानवर्दक सूचना सामग्री निर्माण गरी व्यापक प्रचार प्रसार गर्ने,	• गाउँपालिका	• युवा संघ संस्था तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरु • नेपाल बार जिल्ला इकाई • निजी क्षेत्र • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	निरन्तर	• बाल विवाह निषेध सम्बन्धी कानूनी प्रावधानहरूको सूचना सामग्री	
		१.२.४ बाल विवाहका कारण महिला तथा बालिकाहरूको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यमा पर्ने नकारात्मक प्रभाव र गाउँपालिका र परिवारमा पार्ने आर्थिक व्ययभार बारे अध्ययन गरि अध्ययन प्रतिवेदन सूचना सामग्रीको रुपमाप्रकाशन गरि प्रचार प्रसार गर्ने,		• स्वास्थ्य शाखा • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू		• सामाजिक तथा आर्थिक व्ययभार पुनरावलोकन । • बाल विवाहबाट पर्ने नकारात्मक आर्थिक सामाजिक प्रभाव बारे जानकारीमूलक लिफ्लेट, क्यालेण्डर, पोष्टर, पाम्प्लेट आदि	
		१.२.५ बाल विवाहका नकारात्मक असरहरू र कानुनी उपचार तथा उजुरीको बारेमा मेला, पर्व तथा सिनेमा प्रपाँचनी, सडक नाटक प्रर्दशन गर्ने,		• गै.स.स.हरू • विकास • प्रहरी साझेदारहरू • जिल्ला बार इकाई	निरन्तर	• बाल विवाह विरुद्ध सिनेमा, भिडियो, सडक नाटकको प्रपाँचनी र सामग्री	
		१.२.६ बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धमा दिगो विकास			६ महिना	• प्रमुख व्यवस्था र	

शुद्धोधन गाउँपालिकाको कार्यालय
लिटेनी, कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना वनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचांक
		लक्ष्य र सो विषयमा नेपालले तयार पारेको सूचककाङ्क, CEDAW, CRC, UPR, ICESCRसम्बन्धी सरकारी प्रतिवेदन उपर नेपाल सरकारलाई दिएको सुझावहरूर दिगो विकास लक्ष्य अनुरुप स्थानिय सरकारको जिम्मेवारी विषयक प्रशिक्षण दिने,				निष्कर्ससुझावहरू र नेपालको दायित्व बोध गराउने जानकारी पुस्तिका ।
१.३	बाल विवाह अन्त्यका लागि पुरुषहरू, किशोर समुह तथा शिक्षकहरू,धर्मगुरु हरू र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने ।	१.३.१ अन्तर धार्मिक सञ्जाल तथा विभिन्न धर्म सम्प्रदायका धर्मगुरुहरू (महिला पुरुष) ज्योतिष, धामी झाँक्रीहरूसँग बाल विवाह, दाइजो र धर्ममा विवाह सम्वन्धी मान्यता जस्ता विषयमा सम्वाद गरी पैरवी गर्ने गराउने,		• समुदायमा आधारित सघ संस्थाहरु • नेपाल वार जिल्ला इकाई • अन्तर धार्मिक सञ्जाल • गै.स.स. • विकास साझेदारहरू	निरन्तर	• धर्मगुरुहरूको सहभागी भएको प्रशिक्षण कार्यक्रम • तथ्याङ्क र धर्म विशेषको जानकारी सहितको पैरवीपत्र
		१.३.२ लैङ्गिक विभेद, बाल विवाह, दाइजो जस्ता हानिकारक परम्पराहरू हटाउन उदाहरणीय योगदान पुऱ्याउने धर्मगुरुहरूलाई नागरीकसम्मान गर्ने,		• वडा कार्यालय • अन्तर धार्मिक सञ्जाल • गै.स.स. • विकास साझेदारहरू		• प्रशसापत्र, पुरस्कार पाएका सख्या
		१.३.३ समुदाय स्तरमा बालविवाह हुन नदिनका लागि किशोरहरुलाई परिचालन गर्ने र समुदायका विभिन्न सञ्जालहरूमा सहभागी गराउने				• पहिचान भएका Champion किशोरहरूको संख्या
		१.३.४ बालविवाह अन्त्यको अभियानमा सकारात्मक भूमिका खेलेका किशोरहरुलाई सम्मान गर्ने,				• प्रशसापत्र, नगद पुरस्कार पाएका Championकिशोरको सख्या

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक
		१.३.५ निजी क्षेत्रका उद्योग, व्यवसाय, कम्पनी तथा कलकारखानाहरूको तर्फबाट व्यावसायिक सामाजिक उत्तरदायित्व (Corporate Social Responsibility) अन्तर्गत सेवाप्रदायक निकाय वा संस्थाहरू सँगको साझेदारितामा बाल विवाह निषेध सम्बन्धी आचार संहिता तयार गरि बाल विवाह र लैङ्गिक हिंसा नियन्त्रण सम्बन्धी प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने		• निजी क्षेत्रका संघ संस्थाहरू • गै.स.स. • विकास साझेदारहरू	१ वर्ष	• निजी क्षेत्रको नीति तथा आचार संहिता, मापदण्डहरू । • प्रशिक्षण कार्यक्रम र सहभागि संख्या । • अनुगमन प्रतिवेदन ।
१.४	बाल विवाह अन्त्यका लागि बालबालिका मैत्री वातावरण र समूह संजालको विकास गर्ने	१.४.१ १० देखि १९ वर्षका सबै (विद्यालय भित्र र बाहिर रहेका) बाल बालिकालाई विद्यमान बालक्लब, किशोरी/युवा/किशोर नयाँ समूह वा संजालमा गठन गर्न र विद्यमान समूह तथा संजालको क्षमता वृद्धि गर्ने ।	• गाउँपालिका • स्थानिय संघ संस्था र संजालहरु • प्रहरी	गाउँपालिका	२ वर्ष	• समूह तथा सजालको संख्या र सो मा सहभागि किशोर किशोरीहरुको संख्या
		१.४.२ बाल विवाह अन्त्यका लागि देहाएका अनुसार बाल मैत्री र लैङ्गिक मैत्री विद्यालय शिक्षा र संरचनाको व्यवस्था गर्ने : (क) खेलकुद र खेलकुद प्रशिक्षक, (ख) बाल मनोविमर्शकर्ता, (ग) छात्राको लागि छुट्टै शौचालय, (घ) छात्राहरूको लागि सेनीटरी प्याड, (ङ) बाल विवाह, लैङ्गिक हिंसा तथा बाल अधिकारको बारेमा विभिन्न किसिमका	• विद्यालय परिवार	• गाउँपालिका • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू • विद्यालय, बाल कल्याण समिति,	२ वर्ष भित्र सुरु गर्ने र निरन्तर गर्ने	• खेलकुद, वादविवाद प्रतियोगिता • विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलापमा छात्र छात्राहरूको सहभागिता संख्या। • विद्यालयमा लैङ्गिक तथा बालिका मैत्री पूर्वाधारहरूको विकास निर्माणको संख्या ।

शुद्धोधन गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
लुम्बिनी, कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचांक
		अतिरिक्त कार्यक्रमहरू (वादविवाद, हाजिरी जवाफ, प्रवचन तथा लेख लेखन आदि) आयोजना,				• विद्यालयमा महिला शिक्षक तथा छात्राहरूका लागि उपलब्ध सुविधाहरू । • बाल मैत्री र लैङ्गिक मैत्री घोषणा भएका विद्यालयको संख्या । • विद्यालय परिवारद्वारा संचालित विभिन्न अभियानको संख्या ।
		१.४.३. बाल विवाहका कारण र परिणामहरू बारे आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षाको पाठ्यक्रम परिमार्जन गरी लागू गर्ने,	• गाउँपालिका	• विद्यालय परिवार • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू • जिल्ला शिक्षा कार्यालय • पाठ्यपुस्तक विकास समिति	३ वर्ष	• पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक सुधार गर्ने निर्णय । • पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक सुधार गर्ने समिति गठन । • पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक परिमार्जन
		१.४.४ बाल विवाहका कारण महिला तथा किशोरीहरूको यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्यमा पर्ने नकारात्मक असरका साथै बृहत यौनिकता र प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा (Comprehensive Sexuality and Reproductive Health education)बारे शिक्षकहरूलाई प्रशिक्षण दिई विद्यालयमा पठनपाठन गराउने,	• गाउँपालिका	• विद्यालय परिवार • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू • स्वास्थ्य संस्थाहरु		• तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको संख्या
		१.४.५ विद्यालयमा बन्ने भौतिक संरचना	• गाउँपालिका	• विद्यालय परिवार		• तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक
		बालिकामैत्रि बनाउनका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति, अभिभावक समिति, शिक्षक तथा कर्मचारीलाई अभिमुखिकरण गर्ने	।	• गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू		संख्या
		१.४.५बालविवाहको उच्च जोखिममा रहेका र अवसरबाट वञ्चित रहेका निम्न आय वर्गका बालिका तथा किशोरीहरूलाई उच्च शिक्षासम्मको लागि छात्रवृत्ति, शैक्षिक सामाग्री तथा पोशाकको व्यवस्था गर्ने।	• वडा कार्यालयहरू.	• गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू		• सहयोग प्राप्त गर्ने छात्राहरूको संख्या
		१.४.६ विद्यालयमा अध्ययनरत छात्रछात्राहरूको बाल विवाह हुन नदिन शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकले पालना गर्नुपर्ने आचार संहिता बनाउने, सोको पालना बारे अनुगमन गर्ने,	• विद्यालय परिवार	• गाउँपालिका गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	१ वर्ष भित्र	• आचार सहिता निर्माण • अनुगमन टोली गठन • बैठक र निर्णय • अनुगमन संख्या
		१.४.७ स्थानीय समुदायको संस्कृति सुहाउंदो बालिका विशेष शिक्षा र विद्यालयको व्यवस्था गर्ने,	• गाउँपालिका वडा कार्यालयहरू	• गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	२ वर्ष	• छात्राका लागि भिन्न विद्यालय सञ्चालन गर्ने निर्णय, • योजना, संभाव्यता अध्ययन तथा श्रोत परिचालन • सञ्चालनमा आएका विद्यालय र छात्रा संख्या
१.५	विद्यालय बाहिरका बाल बालिका तथा किशोरकिशोरीहरू लाइबाल विवाह विरुद्धसशक्तिकरण गरी बाल विवाह	१.५.१ सबै वडाहरूमा बाल विवाह विरुद्ध विद्यालय बाहिरका किशोर किशोरीहरू तथा बाल बालिकाहरुकोबाल विवाह विरुद्धको कार्यसमूह गठन गर्ने,	• वडा कार्यालयहरू	• गाउँपालिका • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	१ वर्ष	• किशोर किशोरी तथा बालबालिकाहरूको समूह र संख्या
		१.५.२ बालविवाह विरुद्ध सामाजिक अभियान सञ्चालन गर्न किशोर किशोरीहरू तथा				• सूचना केन्द्र

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचांक
	विरुद्ध परिचालन गर्ने ।	बाल बालिकाहरुको संगठनलाई विवाह सम्बन्धी निर्णय गर्न सक्ने क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने				
		१.५.३ वडाहरूमा गै.स.स. सँगको समन्वय र सहकार्यमा किशोर किशोरी समूहलाई लैङ्गिक समानता, बाल अधिकार, जीवन उपयोगी शिक्षा, दौतरी शिक्षा र सीपमूलक शिक्षा प्रदान गरी बाल विवाह विरुद्ध नेतृत्व र क्षमता विकास गर्ने,			निरन्तर	• बाल क्लब, युवा क्लबमा आवद्ध भएका बालबालिकाको संख्या • किशोर किशोरीको क्षमता विकास कार्यक्रम संख्या • कार्यक्रमको संख्या
		१.५.४ विद्यालय बाहिरका किशोरीहरूलाई बाल विवाह विरुद्ध उजुरी गर्ने संयन्त्र र कानुनी व्यवस्थाको बारेमा प्रहरी सँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गर्ने	गाउँपालिका	• वडा कार्यालयहरू • किशोर किशोरी समूह • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	निरन्तर	• कार्यक्रमहरूको संख्या • उजुरीको संख्या
		१.५.५ विद्यालय बाहिरका किशोरीहरूलाई लक्षित गरी लचिलो शिक्षासँग आवद्ध गरी औपचारिक शिक्षा प्रदान गर्ने,	• गाउँपालिका वडा कार्यालयहरू	• किशोर किशोरी समूह • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	निरन्तर	• औपचारिक शिक्षाका लागि विद्यालय खोल्ने निर्णय • संभाव्यता अध्ययन • विद्यालय सञ्चालन • कक्षामा आवद्ध किशोरीहरूको संख्या
१.६	पारिवारिक संरक्षण प्रणालीको विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.६.१ बाल विवाहलाई निरुत्साहित गर्न विशेष पारिवारिक संरक्षण तथा मानवीय सम्बन्ध नीति बनाई लागू गर्ने,	• वडा कार्यालयहरू	• गाउपालिका • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	निरन्तर	• नीतिको मस्यौदा र पास
		१.६.२ बाल विवाह नगर्ने शर्तमा विपन्न परिवारका बालिकाहरूका लागि १२ कक्षा सम्म निशुल्क	• गाउपालिका • वडा	• वडा कार्यालयहरू • गै.स.स.हरू	निरन्तर	• संभाव्यता अध्ययन • लाभान्वीत हुने

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक
		शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने,	कार्यालय	• विकास साझेदारहरू		बालिकाहरूको सख्या
		१.६.३ बाल विवाह र छोरा छोरीबीच गरिने भेदभाव पूर्ण व्यवहार विरुद्ध सबै वडामा अभिभावकीय शिक्षा (Parenting Education) सञ्चालन गर्ने			१ वर्ष	• अभिभावकीय शिक्षा प्राप्त अभिभावकहरूको संख्या
		१.६.४ जोखिम परिवारहरूमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू, सामाजिक परिचालकहरू र परामर्शदाताहरू परिचालन गरी सल्लाह र परामर्श दिने,			निरन्तर	• भेटघाट गरिएको परिवार सख्या
		१.६.५ बाल विवाहलाई निरुत्साहित गर्न विशेष पारिवारिक संरक्षण निनिमा मान्ने प्रतिवद्धता सहित एक परिवार एक हस्ताक्षर संकलन गर्ने			२ वर्ष	• हस्ताक्षर सकलन प्रमाण
१.७	बाल विवाह अन्त्य गर्न गाउँपालिकाबाट निर्मित सबै प्रकारका कानून, नीतिगत दस्तावेजहरू र योजना कार्यक्रमहरूमा लैङ्गिक समानता, महिला तथा किशोरी	१.७.१ गाउँपालिकाद्वारा निर्मित नीति नियम, योजना तथा कार्यक्रमहरूको लैङ्गिकता तथा बाल विवाह अन्त्यको दृष्टिकोणबाट सम्वेदनशील भए नभएको बारे पुनरावलोक गर्ने,	• गाउँपालिका	• गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	१ वर्ष	• नीतिगत समायोजन सम्वन्धी मापदण्ड • परिमार्जन भएको नीतिहरूको संख्या • नीति कार्यान्वयन अनुगमन प्रतिवेदन
		१.७.२ उक्त पुनरावलोकनको आधारमा नीतिमा समावेश हुनु पर्ने लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तिकरणलाई अनिवार्य (non-negotiable)शर्तका रुपमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने गरी न्यूनतम मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने,				
		१.७.३ नीतिगत तहमा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणका सिद्धान्त र व्यवहार बारे मुख्य				• तालिम र सहभागिहरूको संख्या

शुद्धोधन गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय लबनी, कपिलवस्तु लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक
	सशक्तिकरण र बाल अधिकारका सवालहरूलाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने।	सरोकारवालाहरूलाई तालिम दिने,				
२. बाल विवाह विरुद्ध अग्रीम हस्तक्षेप						
२.१	बाल विवाह विरुद्ध अग्रीम सूचना सम्प्रेषण र निगरानीको व्यवस्था गर्ने	२.१.१ वडाहरूमा प्रहरी, विद्यालय, बालक्लब, किशोरकिशोरी समूह, यौनिक अल्पसंख्यक र धर्मगुरुहरूको सहभागितामा निगरानी समुह गठन गर्ने बाल विवाह विरुद्धको अभियान तथा चेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।	• गाउँपालिका • वडा कार्यालयहरू	• स्थानीय प्रशासन • स्थानिय प्रहरी कार्यालय • समुदायमा आधरित संघ संस्थाहरू • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	६ महिनाभित्र र निरन्तर	• समन्वय बैठक निर्णय • सूचना संकलन अभिलेख
		२.१.२ बाल विवाह बारे प्रहरीलाई अधिकता सूचना दिने व्यक्तिलाई प्रोत्साहन स्वरुप पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने ।			निरन्तर	• बाल विवाह हुन लागेको बारे सूचनाको संख्या • पुरस्कार पाउनेको संख्या
		२.१.३ बाल विवाहको बारेमा सूचना दिने व्यक्तिकोसंरक्षणको सुनिश्चितता गर्ने ।				• उजुरीको संख्या • गोपनीयता र संरक्षण पाउने अधिकार बारे प्रशिक्षण प्रतिबेदन
		२.१.४ सबै वडाका टोलटोलमा बाल विवाह विरुद्ध नेपाल प्रहरीको नेतृत्वमा, बालक्लब तथा किशोर किशोरी समूह परिचालन गरी निगरानी गर्ने,				• परिवार भेटघाट गरेको संख्या • बैठक निर्णय • उजुरीको संख्या

गाउँपालिकाको कार्यालय
तौलिहवा, कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक	
४.३	बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी भएका असल तथा सफल अभ्यास बारे कथा बनाई समुदायलाई सुसूचित गर्ने ।	४.३.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पश्चता पहिचान भएका असल तथा सफल अभ्यासहरूलाई संचार माध्यम, वेभसाइट, पुस्तिका प्रकाशन आदि मार्फत सार्वजनिक गर्ने,			निरन्तर	• मिडिया रिपोर्टिङ्ग • वेभसाइट जानकारी • पुस्तिका प्रकाशन	

कु० अनिता

१४. संस्थागत संरचना

गाउँपालिकाले रणनीति तथा कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन, समीक्षा तथा आवश्यकत अनुसार परिमार्जनका लागि निम्न अनुसार संरचना निर्माण गर्नेछ :

गाउँपालिका स्तर

- अध्यक्षको अध्यक्षतामा सल्लाहकार समिति
- उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा निर्देशन समिति
- प्रमुख महिला विकास अधिकृतको संयोजकत्वमा कार्यान्वयन कार्यदल
- सामाजिक विकास महाशाखा अन्तर्गत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यदल

वडा स्तर

- वडा अध्यक्षको अध्यक्षतामा वडा स्तरीय बाल विवाह उन्मूलन समिति
- महिला वडा सदस्यको संयोजकत्वमा वडा स्तरीय अनुगमन तथा परामर्श कार्यदल

समुदाय स्तर

- महिला निगरानी समूह
- बाल क्लब/सञ्जाल र हिमायती
- युवा क्लब
- किशोरी किशोरसमूह
- नीजी संस्थां
- धर्मगुरु सञ्जाल
- विद्यालय परिवार

१५. जोखिम तथा न्यूनीकरण

प्रस्तुत गाउँपालिकास्तरिय बाल विवाह अन्त्य सम्बन्धी रणनीति तथा कार्ययोजनाको स्वरूप बृ (comprehensive)भएको र यो साझा सरोकारको सवाल (Common Issue)भएकोले यसको सफल कार्यान्वयन विभिन्न प्रकारका अवरोधहरू आउन सक्ने देखिन्छ। प्रमुख जोखिमहरू निम्न अनुसार छन् :

- बाल अधिकार, बाल संरक्षण, लैङ्गिक समानता सम्बन्धी अवधारणा बारे साझा बुझाईमा एकरूपता न हुनाले रणनीति तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनमा जिम्मेवार सरोकारवालाहरूबाट अपेक्षित सहयोग प्राप्त नसक्ने सम्भावना हुन सक्छ।
- कानूनले निर्धारण गरेको विवाहको उमेर बारे समुदायमा गलत, भ्रमपूर्ण र अपर्याप्त बुझाई कायम रह बाल विवाहले सामाजिक मान्यता पाइरहेको अवस्था आफैमा एक चुनौतिपूर्ण छ।
- सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र जताततै पुरूष प्रधान मान्यता हावी रहेको र भौतिक पूर्वाधारलाई प्राथमिक दिने मानसिकता व्याप्त रहेको सन्दर्भमा बालिका र महिला केन्द्रित भई यो रणनीति तथा कार्ययोज कार्यान्वयन प्राथमिकतामा नपर्न सक्छ।
- प्रतिवद्धता र इच्छाशक्ति सहितको दक्ष जनशक्तिको अभावमा यो रणनीति तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनमा चुनौति हुन सक्छ।
- यो रणनीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति परिचालन, आर्थिक तथा अ श्रोत साधनको विनियोजनको कमीका साथै लैङ्गिक संवेदनशीलताको अभावमा यसले प्राथमिकता नपा सक्छ।

उपर्युक्त जोखिम न्यूनीकरणका लागि शुद्धोधन गाउँपालिकाले देहाय अनुसार व्यवस्था गर्ने छ :

- यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि पालिकाले संघ, प्रदेश सरकार र जिल तहका निकाय, यससँग सम्बन्धित अन्य सरकारी कार्यालय, अन्य निकाय, राजनैतिक दल, विद्यालय, किशो

CamScanner

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र.सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक
	तहमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने ।	जिल्ला प्रशासन र जिल्ला न्यायाधीवक्ताको कार्यालयको प्रतिनिधिलाई पनि आमन्त्रण गर्न सकिने		• विकास साझेदारहरू		
		४.१.२ परिणाममा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन कार्यदललाई निरन्तर प्राविधिक टेवा पुऱ्याउन सक्ने गरी दक्ष जनशक्ति, आर्थिक श्रोत तथा प्रविधि सहित महिला तथा बालबालिका शाखा र अनुगमन शाखाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,				• RBM मा आधारित अनुगमन र मूल्याङ्कन सम्बन्धी कार्यविधि र मापदण्ड • RBM र Logical Framework बारेको प्रशिक्षणमा सहभागी पदाधिकारी र कर्मचारीको संख्या • अनुगमन प्रतिवेदन • ध्यानाकर्षण गराइएको पत्र
		४.१.३ कार्ययोजनामा तोकिएका कार्यक्रमहरू भए नभएको Logical Framework तयार भर्न लगाउने र सो अनुसार सम्पादन भए नभएको अनुगमन गर्ने,				
४.२	बाल विवाह अन्त्य बारे जातिगत तथा वडागत खण्डीकृत तथ्याङ्को संकलन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने सयन्त्रको विकास गर्ने ।	४.२.१ जातिगत तथा वडागत खण्डीकृत तथ्याङ्क प्रणालीको वडामा जनशक्ति तयार गर्ने			प्रत्येक वर्ष	• खण्डीकृत तथ्याङ्क सम्बन्धी सफ्टवेयर र प्रतिवेदन ढाँचा • प्रशिक्षण कार्यक्रम र सहभागी संख्या

शुद्धोधन गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय लवनी, कपिलवस्तु लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक
		गराउने ।				
३.४	बाल विवाहका प्रभावितहरूलाई कानूनी हक अधिकार तथा विभिन्न कार्यक्रममार्फत सामाजिक तथा आर्थिक सशक्तिकरण गर्ने ।	३.४.१ बाल विवाहका प्रभावित बालिकाहरूलाई लक्षित गरी आवश्यकता अनुसार देहायका सेवा सुविधाहरू प्रदान गर्ने बारे मापदण्ड बनाउने : (क) कानूनी सहायता तथा सेवा (ख) मनोविमर्श (ग) स्वास्थ्य हेरचाह (घ) औपचारिक/अनौपचारिक शिक्षा (ङ) सीप विकास तालिम (च) लघु ऋण (छ) वीउ पूंजी (ज) स्वरोजगार/ गैर पारम्परिक व्यवसाय सम्बन्धी उत्प्रेरणा,	• गाउँपालिका • वडा कार्यालयहरू	• गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	६ महिना	• मापदण्ड प्रकाशन • सेवा लिएका संख्या
		३.४.२ तोकिएका सेवा सुविधा प्रवाहका लागि सरोकारवालाहरू बीच समन्वय गर्ने,			निरन्तर	• लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन भएको संख्या • लाभान्वीत बालिकाको सख्या

४. बाल विवाह अन्त्यका लागि अनुगमन तथा मुल्याँकन

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक
४.१	बाल विवाह अन्त्यको अभियानलाई प्रभावकारी बनाउनस्थानीय	४.१.१ गाउंपालिकाको न्यायिक समिति अन्तगंत सामाजिक संघ सस्था तथा इलाका प्रहरी कार्यालय, र निजी क्षेत्रबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी बढीमा ९ वा ११ जनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यदल गठन गर्ने, यसमा	• गाउंपालिका • वडा कार्यालयहरू	• जि.प्रशा.का. • जि.प्र.का. • निजी क्षेत्र • गै.स.स.हरू	१ वर्ष भित्र	• अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यदल गठन सम्बन्धी निर्णय • अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यदलको वैठक सख्या

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक	
		२.१.५ बाल विवाह रोक्न सफल भएका वडालाई विभिन्न अवसरमा सम्मान गर्ने,				• सम्मानपत्र र सम्मानित भएका समुदायको संख्या	
		२.१.६ बाल विवाह अन्त्यका लागि बाल विवाह गर्न लागेका परिवारमा भेटघाट, सल्लाह र परामर्शको लागि प्रहरी, स्वास्थ्य , शिक्षा कार्यालयसँग समन्वय गरी वडा सदस्य, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका र किशोर किशोरी संञ्जाल परिचालन गर्ने निर्देशिका तयार पारि कार्यान्वयन गर्ने ।	• गाउँपालिका	• वडा कार्यालयहरू • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	१ वर्ष भित्र र पछि निरन्तर गर्ने	• निर्देशिका • कार्यविवरणमा परिमार्जन • अतिरिक्त भत्ता	
२.३	बाल विवाह विरुद्ध प्रतिबन्ध, बहिष्कार र अग्रीम चेतावनी (early warning) दिने पद्धतिको विकास गर्ने।	२.३.१ सार्वजनिक पद धारण गर्ने पदाधिकारी, कर्मचारीहरू, राजनैतिक दलका नेताहरू लगायत सामाजिक अभियन्ताहरू बाल बिवाहमा सहभागी हुन निषेध गर्ने आचार संहिता निर्माण गरी प्रभावकारीरुपमा लागु गर्ने, २.३.२ आचार संहिता बारे सार्वजनिक सञ्चार माध्यमबाट जानकारी दिने	• गाउँपालिका	• राजनीतिक दलहरू • जनप्रतिनिधि/ सरोकारवालाहरू • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	६ महिना	• आचार संहिता • तालिम र सहभागिको संख्या • मिडिया रिपोर्टिङ्ग	
३. बाल विवाहको घटना व्यवस्थापन							
३.१	बाल विवाह विरुद्ध सर्वसाधारणले सरल र प्रभावकारी	३.१.१ बाल विवाह राज्य विरुद्धको अपराध हो भन्ने कानुनी व्यवस्थाको बारेमा सर्वसाधारणलाई जानकारी दिने उजुरी प्रकृयालाई सहज बनाउन प्रहरी तथा स्थानीय सरकारले	• गाउँपालिका • जि.प्र.का.	• राजनीतिक दलहरू • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू	६ महिना	• समन्वय बैठक निर्णय • उजुरी प्रक्रिया पुनरावलोकनको प्रतिवेदन	

कु० अनिता जिन्ना

उद्देश्य : शुद्धोधन गाउँपालिका क्षेत्रमा पाँच वर्षभित्र बाल विवाह अन्त्य गर्नका लागि छुट्टै कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

१. निषेध(Prevention)

क्र. सं.	रणनीति	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	प्रमुख जिम्मेवारी	सहयोगी	समय सीमा	प्रगतिको सूचाँक	
	उजुरीगर्न सक्ने पहुँच वृद्धि गर्ने ।	हटलाइनको सरल तरिकाको व्यवस्था गर्ने				• प्रहरी कार्यालयमा उजुरी दर्ता संख्या • हटलाइन रिपोर्टिङ्ग संख्या	
		३.१.२गाउँपालिका, प्रहरी कार्यालय, र संघसस्थाद्वारा संचालित टेलिफोन हट लाइनहरूमा बाल विवाहको सूचना दिने बारे समुदायलाई व्यापक रुपमा जानकारी गराउने,					
३.२	बाल विवाह विरुद्ध स्वत स्फुर्त (Suo moto) कारवाही प्रकृया अवलम्वन गर्ने ।	३.२.१ बाल विवाह विरुद्ध स्वत:स्फुर्त (suo moto) कारवाहीका लागि प्रहरी परिचालन गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला प्रहरी कार्यालयसँग समन्वय गर्ने,	• जि.प्रशा.का. • जि.प्र.का.	• राजनीतिक दलहरू • गाउँपालिका न्यायिक समिति • वडा कार्यालयहरू	६ महिना	• समन्वय बैठक निर्णय • घटना रिपोर्टिङ्ग संख्या • अदालतमा दर्ता भएको बाल विवाहको मुद्दा संख्या	
३.३	बाल बिवाहका प्रभावितहरूलाई लक्षित गरी संरक्षण गृह/सुधार गृहको व्यवस्थापन गर्ने ।	३.३.१ परिवारमा बस्न नसक्ने बाल विवाहका प्रभावितहरू लक्षित संरक्षण गृह/सुधार गृह सँग समन्वय गर्ने	• गाउँपालिका • जि.प्र.का.	• राजनीतिक दलहरू • वडा कार्यालयहरू • गै.स.स.हरू • विकास साझेदारहरू • प्रदेश सरकार • संघीय सरकार	•	• बदर भएका बाल विवाहका प्रभावितहरूलाई संरक्षण र सुधार गृहमा बसेका अभिलेख	
		३.३.२ बाल विवाह हुने सक्ने जोखिम भएका परिवारबाट उद्धार गर्नुपर्ने बालिकालाई संरक्षण दिन आवश्यकता अनुसार बाल संरक्षण गृहमा प्रेषण गर्ने,				• परिवारबाट उद्धार गरीएका र बाल संरक्षण गृहमा प्रेषण गरीएका बालिकाको संख्या	
		३.३.३ आफूखुशी विवाह गर्ने बदरभागी बालविवाहका बालबालिकाहरूलाई अदालतबाट ठहर भए अनुसार बाल सुधार गृहमा प्रेषण गर्ने वा परिवारमा सामेल				• बाल सुधार गृहमा प्रेषण गरीएका बालबालिकाको संख्या	

समूह, महिला अधिकारको क्षेत्रमा क्रियाशील संघ, संस्था, गैरसरकारी संस्था तथा विकास साझेदारहरू बीच साझा अवधारणा, सहमति, प्रतिबद्धताका, सहयोग र समन्वयका लागि नियमितरुपमा छलफल र परामर्श गर्नेछ ।

- यो रणनीति तथा कार्ययोजना बारे यथाशीघ्र सम्बन्धित सबैलाई अभिमुखीकरण गर्नेछ ।
- सबै सरोकारवाला निकायहरूमा बाल अधिकार, बाल संरक्षण र लैङ्गिक सवालहरू बारे ज्ञान दक्षता सहितको जनशक्ति निर्माणमा विशेष जोड दिनेछ ।

१६. सहकार्य तथा समन्वयः

यो रणनीति तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि शुद्धोधन गाउँपालिकाले सरोकारवालाहरूसँग देहाय अनुसार सहकार्य र समन्वय गर्नेछ :

(क) बाल विवाहबाट प्रभावित तथा कानुनी सेवामा पहुँच नभएका समुदायका व्यक्ति तथा समूहहरू विशेषगरी महिला, आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडि पारिएका समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, विस्थापित, जनजाति, दलितका साथै लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायहरू माथि भइरहेका हिंसा तथा बाल विवाह नियन्त्रण गर्न जिल्लामा कार्यरत कानून कार्यान्वयन निकाय तथा संयन्त्रहरू, राजनीतिक दल, स्थानीय स्तरमा रहेका प्रहरी, स्वास्थ्य, विद्यालय, धर्मगुरु, नागरीक समाज, नीजि संस्था, लगायत संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, विकास साझेदार लगायत विभिन्न समुदायसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

CamScanner